

Doğal Koşulların ve Sosyo-Kültürel Dinamiklerin Hz. Peygamber'in Sünnetindeki Tezahürleri (*)

MUAMMER BAYRAKTUTAR

YRD. DOÇ. DR., KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
mbayraktutar@kilis.edu.tr

Hz. Peygamber'in tarihselliğinin çarpıtılması (selt), ilk dönem âlimlerinin aksine, muâsır müslüman araştırmacılar ve yazarlar arasında oldukça yaygın bir yaklaşım ve düşüncedir. Bu düşüncüyü, bütün yönleriyle hatalı bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür. *Öncelikle biz tarihsellikte, Hz. Peygamber'in sınırlı bir dönemde, belirli bir çevrede ve kendisine özgü mekânlarda yaşamasını kastetmekteyiz.* Burada "selb" yerine "selt" (çarpıtma) ifadesini tercih ettik. Zira sonuncusu, yani selb ifadesi, gerek zorunlu gerekse keyfi reddi çağrıştırır. Birincisi yani selt ifadesi ise, bir şeyde var olanı bulunduğu yerden dışarı çıkarmayı ve tahrif etmeyi ifade eder ki bu da bizim kastettiğimiz manadır. *Nitekim burada ortaya çıkan, Hz. Peygamber'in beşeriliğinin, kendisinden nakledilen hadislerinin ve hâdiselerin açık ve sarîh delâletlerini ve bunların kendi döneminin ihtiyaçlarına ve çevresinin icaplarına uygunluğunu göz ardı ederek, zorlama teviller yoluyla kendilerine uygun düşmeyen bir takım farklı delâletlere hamledilerek*

* Halil Abdülkerim'in el-İslâmu beyned-devleti'd-dîniyye ve'd-devleti'l-medeniyye adlı eserinin (Sinâ lî'n-neşr, Kahire, 1995), "Beşerîyyetu'r-rasûl Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem" adlı bölümün (s. 177-187) çevirisidir.

çarpıtılmasıdır. Ekseriyetle bu da, bazılarının ‘mucize’ diye isimlendirdiği, salt arı bir vergi (mevhibe) derecesine yükseltmek için bu delâletleri ön plana çıkarma yoluna başvurmakla olur. Oysa bunlar, bir hadis irad ettiğinde veya bir olayla karşılaştığında Hz. Peygamber’in aklının ucuna dahi gelmemiştir. *Bu fikre göre, Hz. Peygamber’in kendisinden ve kendi durumuyla ilgili varit olan nasslar, Eflatun’un idealarında olduğu gibi, zaman ve mekândan soyutlanmış, insanların yaşadıkları ile hiçbir ilişkisi bulunmayan naslara dönüşür. Bu ise hem nasslar, hem de Müslümanlar için kabul edilebilir bir durum değildir.*

Bu düşünce ve yaklaşımın yanlışlığı, kendi içinde tutarlı net bir sonuca ulaşıldığında ortaya çıkar. Ayrıca Kur’andaki “*De ki: Ben ancak sizin gibi bir beşerim*”¹⁰⁴ “*De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece beşer olan bir peygamber değil miyim?*”¹⁰⁵ gibi Hz. Peygamber’in beşeriliğini vurgulayan âyetler de, yukarıda onun beşeriliğini inkâr eden görüşü nefyeder.

Sosyoloji ilmi de bu yöntemin yanlışlığını teyit eder. Çünkü fert, her ne kadar alışılmışın dışında kendine özgü meleke ve güçlerle farklılık arzetsen de, sonuçta o toplumun çocuğudur. “Kişi, kendi toplumuna birçok bağla bağlıdır. Ferdin maddi hayat standartları, toplumda üretimsel dinamiklerin belirli bir asırda ulaşmış olduğu kalkınma düzeyine göre şekillenir. Yine onun ruhsal kaygıları, düşünce tarzı ve ahlâkî değerleri, bunların hepsi, toplumsal etkinin bir sonucudur ve toplumsal düzenlemelerin ve geleneklerin rengiyle şekillenir”¹⁰⁶. Ancak bunun anlamı, ferdin toplumdan bağımsız tek başına bir varlığının olmadığı anlamına gelmez. İnsanın tabî özü (fitratı) kendini kuşatan çevreden ve onu çevreleyen bütün faktörlerden, hatta iklimden dahi etkilenerek değişir. “Coğrafi çevre zorunlu bir durum ve genel bir araç olma özelliğinin yanısıra, aynı zamanda toplumsal büyüme ve gelişme için temel hammaddeyi oluşturur”¹⁰⁷. Kişi, yaşadığı sosyal, ekonomik, siyasî ve kültürel şartların (ki öncelikle bunların bilinmesi yönüyle) etkisi altında kalır. Şu halde ne yaparsa yapsın, kendisi, kişiliği, düşünceleri ve yaşayışı üzerinde etkin olan tesirlerinden uzak kalamaz.

Hz. Peygamber (s.a.s), Mekke’de hayatının altıda beşini, doğal koşulların ve faktörlerin oldukça önem arzettiği bir toplumda geçirdi. Yağmurun yağması, insan, hayvan ve bitkiler için hayatî bir durumdu. Bu sebeple on-

¹⁰⁴ el-Kehf, 18/110.

¹⁰⁵ el-İsrâ, 17/93.

¹⁰⁶ Rus sosyoloji bilginlerinden bir heyet, *Ulûmu’l-ictimâ’*, Arapça tercümesi, Dâru’t-tekaddüm, Moskova 1988, s. 263.

¹⁰⁷ Or Sipov, *Usûlu ilmi’l-ictimâ’*, Arapça tercümesinden, I. Baskı, Dâru’t-tekaddüm, Moskova 1990, s. 18

lar yağmuru “el-gays” diye isimlendiriyorlardı¹⁰⁸. Yağmurun gecikmesi, ziraat ve hayvancılığın yok olması, çoraklık, kıtlık ve açlık demektir. Yağmurun az yağdığı veya yağmadığı yılı “sene” diye isimlendiriyorlardı¹⁰⁹. Yağmurun yağmasının geciktiğinde, ahlâk ve karakter bakımından en bereketli sayılan birisinin önderliğinde açık bir alana çıkıyorlardı. Allah’a dua ediyorlar ve kendilerinden kıtlığı gidermesi ve kendilerine canlılık ve verimlilik vermesi için yalvararak niyazda bulunuyorlardı. Siyer-i Nebî kitaplarında Hz. Muhammed (s.)’in dedesi Abdulmuttalib’ten bahsedilirken şu kıssayla karşılaşıyoruz: (Bize Mahreme b. Nevfel ez-Zuhrî’nin rivayet ettiğine göre o şöyle dedi: Annem Rukayka binti Ebî Sayfî b. Hişâm b. Abdimenâf –kendisi Abdulmuttalib’in yaşıtıydı- bize şöyle anlattı: Kureyş’in varını yoğunu alıp götürün ve insanları büyük sıkıntılara maruz bırakan yıllar birbirini izledi. Yine annem Rukayka sözlerine şöyle devam etti: Rüyada şöyle seslenen birini duydum: Ey Kureyşliler, işte gönderilen bu peygamber sizdendir ve bu da onun ortaya çıkış zamanıdır. Onunla size bolluk ve bereket gelecek. Şu halde neseb ve boy pos olarak en orta, teni beyaz, kaşları çatık, kirpikleri uzun, yanakları düz ve burun kemiği ince olanınıza dikkatli bakınız. Kendisi, bütün çocukları ve sizden her kabileden bir kişi çıksınlar. Sonra temizlensinler, güzel koku sürsünler, sonra rüknü (hacer-i esved’i) istilam etsinler ve Ebû Kubeyş dağının tepesine çıksınlar. Sonra bu adam onların en önüne geçer ve yağmur yağması için duada bulunur. Sizler de âmin dersiniz. Böylece sizler yağmura kavuşacaksınız. Sabah olunca rüyasının onlara anlattı. Bakıp düşündüklerinde bu sıfatın Abdulmuttalib’in sıfatı olduğunu anladılar. Bunun üzerine onun yanında toplandılar ve onlardan her kabileden bir adam çıkıp geldi. Kendilerine emredilenleri yaptılar, sonra da Ebû Kubeyş dağının tepesine çıktılar. Aralarında henüz çocuk yaşta olan Peygamber (s.a.s.) de vardı. Abdulmuttalib öne geçerek şöyle dedi: “Allahım bunlar senin kulların ve onların çocukları, bunlar senin cariye kulların ve onların çocuklarıdır. İşte bu felâket ve sıkıntılar onlara gelip çattı. Yıllar bu şekilde bizim üzerimizden peşpeşe gelip geçer oldu. Her şeyi alıp götürdü, insanları büsbütün perişan etti. Kıtlık ve kuraklığı bizden gider, bize bolluk ve bereket ver”. Onlar henüz ayrılmadılar ki, vadiler selle dolup taşıtı¹¹⁰. Bu hadisede şu hususları görmekteyiz:

¹⁰⁸ Yağmur (matar) kelimesinin, *el-Mu’cemu’l-vasit’e* göre, hususî olarak hayır anlamı da mevcuttur. Ayrıca mecaz olarak bulut, gökyüzü ve ot için de kullanılmaktadır.

¹⁰⁹ “sünneti’l-arz” ifadesi, *el-Kâmûsü’l-muhîte* göre, yerin bitkilerini yemek anlamına gelir ve “mesnûne” kelimesi de buradan türeder.

¹¹⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-kubrâ*, Lecnetü neşri’s-sikâfeti’l-islâmiyye, Mısır 1358, I, 70.

a) Abdulmuttalib - Hz. Muhammed (s.a.s.)'in dedesi- kabilelerin seçtiği topluluğa ve çocuklarına istiska törenini yerine getirmede önderlik/imamlık yapmaktadır.

b) Dinî töreni yerine getirmeye katılmazdan önce, yıkanıp temizlenmişler ve güzel kokular sürünmüşlerdir (Bu ise İslâm'daki abdestte tekabül etmektedir).

c) Rükünü istilâm etmişlerdir (ki bu, günümüze kadar Müslümanların kutsal bir değer atfetmeye devam ettikleri haccer-i esved'dir. Müslümanlar hac ve umrede Kabe'yi tavaf ederken şavtlara haccer-i esved'in hizasından başlarlar).

d) Ebû Kubeys diye isimlendirilen ve Kabe'nin yanı başında bulunan dağın tepesine çıktılar. Başka bir ifadeyle istiska (yağmur isteme ritüeli) ancak açık havada gerçekleştirilir.

e) Abdulmuttalib onlara önderlik ederek öne geçmiş, kıtlık ve kuraklığı gidermesi, bolluk ve bereket indirmesi için Allah'a dua etmiş, beraberindekiler de amîn demiştir. (Bu ifade, Müslümanların duaya âmin derken kullandıkları ifadenin bizatihi aynısıdır).

f) Abdulmuttalib töreni bitirir bitirmez vadiler akmaya başlamıştır.

g) Muhammed (s.a.s.) de dedesiyle birlikteydi ve bu töreni yerini getiriyordu. O esnada etrafındaki olup bitenleri anlayan ve kavrayan yaşta bir çocuktuktu.

Bu durum İslâm'da değişmedi, istiskâ için kendi adını taşıyan yağmur kıt olduğunda müslümanlarca yerine getirilmesi müstehab olan ve bu duruma tahsis edilen özel bir namaz oldu.

Abbâd b. Temîm'in amcasından naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.) yağmur duası (istiskâ) için insanlarla açık bir alana çıkmış, iki rek'at namaz kaldırmış ve kıraatı açıktan okumuştur. Yine ellerini omuz hizasına kadar kaldırmış, elbisesini ters çevirmiş, kibleye yönelmiş ve yağmur duasında bulunmuştur¹¹¹.

Bu hadis, Hz. Peygamber'in imamlık yaptığı istiskâ namazında yerine getirdiği birçok dinî hususları (ritüelleri) ihtiva etmektedir:

a) Namazda kıraatın açıktan okunması. Bu ise genellikle akşam, yatsı ve sabah gibi karanlığa denk gelen vakitlerdeki namazlarda icra edilir.

b) Ellerin omuzlara kadar kaldırılması. Başka bir hadiste "koltuk altla-

¹¹¹ Buhârî, İstiskâ 15; Müslim, İstiskâ 1-4; Buhârî ve Müslim'in Abbâd b. Temîm'den rivâyet ettikleri bu hadislerde istiskâ namazında Hz. Peygamber'in ellerini omuz hizasına kadar kaldırdığı ifadesi yer almamaktadır. Ancak diğer rivayetlerde ellerinin kaldırdığı yer almaktadır. Bu sebeple yazarın rivayet metinlerini iktibas ederken dikkatli davranmadığı anlaşılmaktadır (çev.).

rının beyazlığı görününceye kadar” ifadesi gelecektir. Ashabından birinin ona izafe ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.) ellerini bu şekilde sadece istiskâ namazında kaldırmıştır.

c) Elbisenin (ridânın) ters çevrilmesi.

Hız. Âişe (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “İnsanlar yağmurun kıtlığından dolayı Rasûlullah (s.)’e gelerek şikâyetle bulundular. Bunun üzerine Hz. Peygamber bir minber konulmasını emretti. Sonra musallâda onun için bir minber konuldu. Hz. Peygamber minbere çıkıp insanlara yağmur duası için çıkacakları günü bildirdi”. Hız. Âişe şöyle devam etmektedir: “Rasulullah (s.a.s.) güneşin kaşı görünmeye başlayınca çıktı ve minberin üzerine oturdu, tekbir getirdi ve Allah’a hamdetti. Sonra insanlara şöyle seslendi: “Sizler memleketinizin kuraklığından ve yağmurun zamanında yağmasının gecikmesinden şikâyetle bulundunuz. Allah size kendisine duâ etmenizi istedi ve duânızı kabul edeceğini vadetti”. Sonra sözlerine şöyle devam etti: “Hamd, yalnız âlemlerin rabbi Allah’a mahsustur. O, Rahmân ve Rahîmdir. Din gününün sahibidir. Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, dilediğini yapar. Ey Allahım, Senden başka ilâh yoktur. Sen zenginsin, biz fakiriz. Üzerimize yağmur ve bereket indir. İndirdiğini bize kuvvet ve bir vakte ulaştıracak azık kıl”. Rasûlullah sonra koltuklarının beyazlığı görününceye kadar ellerini kaldırdı. Akabinde de sırtını insanlara döndü, elbisesini (cübbesini) ters çevirdi. Ellerini kaldırmış haldeydi. Sonra insanlara doğru döndü ve minberden inerek iki rekât namaz kıldırdı. Namazın ardından Allah bir bulut meydana getirdi, sonra gök gürlledi ve şimşek çaktı. Hemen akabinde de Allah’ın izniyle yağmur yağdı. Peygamber (s.a.s.) her taraftan seller akıncaya kadar mescidine gelmedi”¹¹².

Bu hadiste, bir önceki hadise göre daha güzel ayrıntı ve detaylar bulunmaktadır: Nitekim hadiste, istiska namazının insanlardan gelen istek ve şikâyet üzerine kılındığını görmekteyiz. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) istiskâ namazı kılmak için insanlara çıkılacak günü haber vermiştir ki bu da güneşin kaşının ilk görüneceği, yani güneş ışınlarının ilk ortaya çıkacağı vakittir. Bununla beraber bu vakit, namaz kılınması tahrîmen mekruh olan bir vakittir. (İbn Ömer’in rivâyet ettiğine göre Peygamber (s.a.s.): “Güneşin ilk ışınları doğmaya başlayınca, güneş iyice yükselineye kadar namazı tehir ediniz” buyurmuştur)¹¹³. Bir başka hadise göre “Güneş

¹¹² Ebû Davud, İstiskâ 3.

¹¹³ Buharî, Mevâkîtu’s-salât 30.

tam doğarken ve batarken namaz kılınmaz”¹¹⁴. Kezâ hacda güneş doğmadan evvel şeytan taşlamak da haramdır. İbn Abbâs (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.): “Güneş doğuncaya kadar şeytan taşlamayınız.” buyurmuştur¹¹⁵. Yine hadis, istiskâ namazının ayırddedici bir özelliği sahip olduğunu göstermektedir. Bu da açık alanda kılınmasıdır. Nitekim hadiste, mescidinden uzak bir yerde olacak şekilde “istiskâ namazı için çıkacakları bir günü belirleyip insanları haber verdi.”, “her taraftan seller akıncaya kadar mescidine gelmedi” ifadeleri bunu teyit etmektedir. Peygamber (s.a.s.) duâ ederken ellerini, koltuk altlarının beyazlığı görününceye kadar kaldırmıştır. Yine o esnada sırtını cemaate dönmüş, elbisesini ters çevirmiş, Abdulmuttalib’in duâsını hatırlatan bir duâ ile Allah’a duâ etmiştir. Sonra beraberinde bulunanlara doğru yönelmiş ve onlara iki rekat namaz kıldırmıştır. Namaz biter bitmez, Ebû Kubey’s’in tepesindeyken Abdulmuttalib’in başına geldiği gibi, her taraftan seller akmaya başlamıştır.

Hz. Peygamber’in elbisesini sadece bu namazda ters çevirmesi birçok sahîh hadiste yer almıştır. Bu da bunun, yerine getirilmesi mezkûr namaza has kılınan özel bir dinî ritüel olduğunu kesin olarak göstermektedir. Bazı hadislerde istiskâ namazında elbisenin ters çevrilme keyfiyetine daha iyi ışık tutmaktadır. Süfyân şöyle demiştir: “Elbiseyi sağ tarafı sol tarafına, sol tarafı da sağ tarafına gelecek şekilde çevirirdi”¹¹⁶. Bir başka hadiste İbn Abbâs şöyle rivayet etmiştir: “Rasûlullâh (s.a.s.) elbisesini ters çevirdi ve onun sağını, soluna, solunu da sağına getirdi”¹¹⁷. Aynı şekilde, elbisenin altı üstüne, üstü de altına gelecek şekilde ters çevrilmesi de câizdir. Abdullah b. Zeyd şöyle demiştir: “Rasûlullâh (s.a.s.) üzerinde siyah nakışlı bir elbise olduğu halde istiskâda bulundu. Elbisenin alt tarafının tutulmasını istedi, sonra onu elbisenin üstü tarafı haline getirdi. Elbisenin ters çevrilmesi, omuzlarına bir ağırlık getirmedi”¹¹⁸.

Şu halde elbisenin/ridânın çevrilmesi sağdan sola veya soldan sağa doğrudur. Elbisenin ters çevrilmesinde ise, altı üstüne veya üstü altına getirilir.

Elbisenin ters çevrilmesi veya çevrilmesi, kuraklık durumunun yağmura dönüşmesi isteği için bir sembolden ibarettir. Bu ise bu törenin ve yağmur

¹¹⁴ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sunenu’s-sağîr*, thk. A. Emîn Kal’acî, Câmiatu’l-Dirâsâtu’l-İslâmiyye, Karaçi/Pakistan, 1410/1989, I, 325.

¹¹⁵ Beyhakî, *es-Sunenu’s-sağîr*, II, 190.

¹¹⁶ Dârekutnî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ömer, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd., Müessesetu’r-risâle, Beyrût, 1424/2004, II, 422.

¹¹⁷ el-Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ala’s-sahîhayn*, thk. Abdulkadir Atâ, Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, Beyrût, 1411/1990, I, 473.

¹¹⁸ Beyhakî, *es-Sunenu’s-sağîr*, I, 265.

duâsının en üstün amacıdır. Nitekim bütün elbiseleri çıkarmak, İslam'dan önce Kabe'yi tavaf ederken hac ve umre yapanların –erkek ve kadın olsun- yerine getirdikleri dinî ritüellerden biridir. Onlar velev ki elbiseleriyle tavaf yapmak zorunda kalsalar bile “elbiselerini atıyorlar, sonra bir daha asla onları almayıp bırakıyorlar ve de elbiseler eskiyip çürüyünceye kadar hiç kimse onlara yaklaşmıyordu”¹¹⁹.

Sosyolog Judy'ye göre dinî merasimleri ve ritüelleri veya onlardan herhangi birini bir illete dayandırmak ilmî olmayan bir yöntemdir. Nitekim ona göre “Dinî ritüeller dengeli, ölçülü davranış türlerinden biridir. Öyle ki özde (cevheriyye) onların yapılış amacı ile şekli arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Bir diğer ifadeyle, dinî davranış ve yaşayışın amacı ile aracı arasındaki ilgi ve alâka, mantıkî ve aklî olmayan bir alâkadır”¹²⁰.

Şu halde Hz. Peygamber tarafından yağmur duası töreninde imamlık yaparken elbisenin ters çevrilmesinin yorumu, salt bir ictihad ve görüştür. Zira bu uygulamanın – Judy'nin ulaştığı görüşe binâen- ilmî ve aklî tefsiri mümkün değildir. Kezâ burada, yağmur duası töreninin İslâm'a, önceki dönemlerden intikâl ettiği şeklindeki görüşün reddini gerektirecek bir neden söz konusu değildir. Nitekim bu, -özellikle ibâdetler alanında- İslâm'ın o dönemden tevârüs yoluyla aldığı yegâne dinî şîâr değildi ve bunların en meşhuru olarak sa'y, tavaf ve hac-i esved'i öpme gibi özellikleriyle hac ve umreyi saymak mümkündür. Çünkü “Hiç şüphe yok ki, bu dinî uygulama ve merasim, daha önceki mevcut haliyle İslâm'a intikal etmiştir. Hac-i esved Hz. Peygamber'in gönderilmesinden önce de kutsal sayılıyordu. Aynı şekilde hac-i esved'in kutsal görülmesi fikri İslâm'da da korundu ve önceden olduğu gibi onu istilâm etme ve bulunduğu köşeden itibaren tavafa başlama âdeti devam etti”¹²¹ ve¹²². Bu konuda hac-i esved'in kutsal sayılmasındaki illeti, Hz. Peygamber'e uyanlara açıklayan şu hadis vardır: İbn Abbâs'ın rivâyet ettiğine göre Rasulullâh (s.a.s.): “Şüphesiz bu taşın, kendisini istilâm edenlere şahitlik eden bir dili ve iki dudağı vardır” buyurmuştur¹²³.

Sosyoloji ilmi de dinî ritüellerin, şîârların ve dinî törenlerin nesilden nesile intikâl ettiğini ve bunu öncekilerden sonrakilere, atalardan baba ve

¹¹⁹ Şerif, Ahmed İbrahim, *Mekke ve'l-Medîne fi'l-câhiliyye ve fi ahdi'r-rasûl*, Dâru'l-fikri'l-arabî, Mısır, ts, s. 197.

¹²⁰ Mitchell, Duncan, *Mu'cemu ilmi'l-ictimâ*, trc. İhsân Muhammed el-Hasen, “et-Tukûs” md., Dâru't-talîa, Beyrût, II.Baskı. 1986, s. 176.

¹²¹ Şerif, *Mekke ve'l-Medîne fi'l-câhiliyye ve fi ahdi'r-rasûl*, s. 196.

¹²² Peygamber (s.a.s.)'in dedesi Abdumuttalib'in yönettiği istiskâ töreninde, onların bu merasime hac-i esvedi istilâm ederek başladıklarını öğrenmiş bulunuyoruz.

¹²³ Beyhakî, *es-Sunenu's-sağîr*, II, 175.

torunlara tevarüs eden bir uygulama yoluyla gerçekleştiğini doğrulamaktadır. Bu da özellikle Robertson Smith'in görüşüyle de örtüşmektedir. Ona göre, "mitolojik anlatımların ve dinî inançların birbiri yerine geçmesi ve bunların nesilden nesile şêair cinsinden uygulamalar yoluyla intikal etmesi mümkündür"¹²⁴. Yukarıda anlatılanlardan çıkaracağımız kısa sonuç, yağmur duâsı töreninin önceki dönemlerden (câhiliyye dönemi) İslâm'a intikâli, dinin tarihselliğine ilişkin sunduğumuz delillerden birini teşkil etmektedir.

Güneş ve ay tutulmalarının Hz. Peygamber (s.a.s.) üzerindeki etkisini, bu esnada karşı karşıya kaldığı durumu ve tutulmanın geçmesi için yerine getirdiği dinî ritüel ve uygulamaları gözden geçirdiğimizde; onun, içinde büyüdüğü ve peygamberlikten önce kırk yıl, sonra da on iki yıl bağrında yaşadığı toplumunun çocuğu olduğu gerçeğini, bizde daha da güçlendirir. Doğal bir olay olarak güneş ve ay tutulmasının, belirli sebepleri bulunmaktadır. Bu iki doğa olayı, Allah'ın gazabı ve öfkesinin alâmetlerinden birer işaret ve alâmettir. Bu da, yarattıklarının tamamına –istisnâsız- isabet edecek olan ve Hz. Peygamber'e kadar Arap yarımadasının doğurduğu önceki peygamberlerin ümmetlerine kadar uzanmasında olduğu gibi vuku bulması kaçınılmaz, defedicisi bulunmayan acıklı azap türündendir. O peygamberler de Salih, Hûd ve Şuayb'tır. "Peygamberlerden dördü Araptır: Hûd, Salih, Şuayb ve senin peygamberin Ey Ebûzer"¹²⁵. Şüphesiz Semûd, Âd ve Şuayb'in kavmi Medyen halkının helâk edilmesi ve onlarla ilgili olarak anlatılanların tamamı, Arap yarımadasındaki ve özellikle Hicaz bölgesindeki kabilelerce bilinen ve yaygın olan bir durumdu. Nitekim insanlar arasında dolaşan bazı atasözleri, bu anlatımlardan beslenmekteydi. Meselâ, "Âd'ın vekili gibi olma!" atasözü bunun gibidir. Bu mesel, bir topluluk adına vekil ve temsilci olarak gönderilip de onlar için en kötü sonuçları doğuracak tercihlerde bulunan kimse için söylenir.

Açıkçası bu olaylar, o kavimlerin helâk edilmesi, emirlerine isyân etmelerinin bir sonucu olarak Rablerinin kendilerine gazabından kaynaklanıyordu. Yoksa helâk olmaları, depremler, yanardağlar, kasırgalar ve bunun gibi tabiat olaylarının bir neticesi değildir. Hadis külliyyâtında İbn Zeyd el-Bekrî'den, kendisini Hz. Muhammed'e götürmesini isteyen ihtiyar bir kadın hadisi gibi bu tür olayları, çoğunluğun kesin olarak bildiği daha pek çok hadis vardır. Nitekim İbn Zeyd o esnada el-Alâ b. el-Hadramî'yi Peygamber'e

¹²⁴ Gays, Muhammed Âtıf, *Kâmûsu ilmi'l-ictimâ*, Dârü'l-marifeti'l-câmiyye, İskenderiyye, 1998, s. 389.

¹²⁵ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Sahihu ibn Hibbân bi-tertibî İbn Belbân*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetu'r-risâle, Beyrût, 1414/1993, II, 76.

şikâyet etmek üzere gidiyordu. Peygamber'e varıp durumu anlattıktan sonra kendisini "Âd'ın vekili.." gibi olmakla nitelendirmiştir¹²⁶.

Yine Hz. Peygamber'in Tebük gazvesine giderken, ashabına kazanlardaki suyu dökmelerini ve kullandıkları suyla yoğurdukları hamuru develerine yem olarak vermelerini, sonra da orayı derhal terk etmelerini emretmesi haberi de herkesin kesin olarak bildiği hadislerdendir. Bu haber ve olay, hiçbir siyer kitabının göz ardı etmediği kadar meşhur ve bilinen bir hâdisedir. Hz. Peygamber'in böyle bir emir vermesinin sebebi ise, kazanlarını doldurdıkları ve hamurlarını yoğurdukları bu suyu, Semûd'un kuyularından çekmiş olmalarıdır. Hz. Peygamber daha sonra onlara Hz. Salih'in devesinin içtiği kuyuyu göstermiş, onlarda yetecek kadar ondan su almışlardır.

Şu halde Salih, Hûd ve Şuayb'ın (Arapların peygamberleri) kavimlerinin başına gelen hadiselerin bilgisi, Arap yarımadasında kabileler arasında yaygındı ve bilinmekteydi. Onlar başlarına gelen bu musibetleri, göğün (Allah'ın) kendilerine gazabı olarak görüyorlar, bunların sebebini tabiat olaylarının meydana gelmesine bağlamıyorlardı.

İslâm öncesi Arapların vicdanına, gaybî güçlerin insanlığa öfkeleniğinde onlara öfkelerinin işaret ve alametlerini göndereceği inancı yer etmiştir. Bu, alâmetleri yerle bir eden ve yok eden tabiat olaylarıyla ilintilidir. Bu fikir özellikle de okuma yazma bilmeyen ümmî bir toplum olan Arap toplumunda ve ezber gücüne dayanan bu gibi toplumlarda nesilden nesile tevarüs eden bir inanç seviyesine ulaşmıştır. Hz. Muhammed de o bölge de hayatını sürdüren ve kendisini soyutlamaksızın, onlardan uzaklaşmaksızın ve kendini onlardan üstün addetmeyerek toplumuyla beraber ve iç içe yaşamış bir Araptır. Daha önce açıkladığımız gibi Sosyoloji ilminin "her insan kendi toplumundan ve çevresinden etkilenir" şeklindeki tezi de bizi desteklemektedir. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber'den sadır olan ve aşağıda gelen Ebû Burde hadisi de bu ilke ve tezin doğru olduğunu bize gösterir.

Rivâyete göre Ebû Burde, Ebû Musâ'nın şöyle dediğini nakletmektedir: "Güneş tutuldu. Hz. Peygamber (s.a.s.) bunun üzerine kıyâmetin kopmasından korkarak endişe içerisinde kalktı ve hemen mescide geldi. Akabinde daha önce yaptığımı hiç görmediğim şekilde uzun uzun kıyâm, rükû ve secdede bulunarak namaz kıldı"¹²⁷. Bir başka rivâyete göre de, Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Allah'ın gönderdiği bu işaret ve alâmetler, hiç kimsenin ne

¹²⁶ İbn Kesir, Ebu'l-fidâ İsmâil, *Kasasul-enbiyâ*, Dâru Ömer ibni'l-Hattâb, İskenderiyye, 1401/1981, s. 107; Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavût vd., Müessesetu'r-risâle, 1421/2001, XXV, 306. (çev.)

¹²⁷ Buhârî, Kûsûf 14.

*ölmesi ne de yaşaması için gerçekleşmez. Allah bunlarla kullarını korkutur. Bu âlâmetlerden herhangi birine şahit olduğunuzda, hemen Allah'ı zikretmeye, O'na duâ etmeye ve O'na istiğfarda bulunmaya sığınınız*¹²⁸. Amra binti Abdirrahmân'ın Hz. Âişe'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber bir sabah erkenden bineğine bindi, akabinde de güneş tutuldu. Kuşluk vaktinde hemen geri döndü. Eşlerinin ait hücreleri aralarına uğradı, akabinde namaza durdu. İnsanlar da onun arkasında namaza durdular. Namazda uzun uzun kıyam ve rükû da bulundu..."¹²⁹.

İşte bu hadislerin bizatihi metinlerinden, Hz. Peygamber'in güneş tutulduğunda kıyametin kopuşundan korkarak endişe içinde kalktığını, hadisi bize nakleden sahabî tarafından daha önce yaptığını hiç görmediği şekilde uzun uzun kıyam, rükû ve secdeden oluşan bir namaz kıldığını öğrenmekteyiz. Yine Hz. Peygamber, bu tabiat olaylarını kendisiyle kullarını korkuttuğu Allah'ın âyet ve âlâmetleri olarak isimlendirmiş, ashabından bu durumda dua ve istiğfara koyularak Allah'a sığınmalarını istemiş ve aynı şekilde insanlara uzun bir namaz kıldırıştır. Bir defasında belirli bir yere bineğiyle yönelmiş giderken, güneşin tutulduğunu görünce yoldan geri dönmüş, imam olarak insanlara uzun bir namaz kıldırıştır. Urve'nin Hz. Aişe'den rivayet ettiğine göre o, Hz. Peygamber'in ay tutulması namazında (salâtu'l-husûf) açıktan okuduğunu söylemiştir¹³⁰. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, sadece akşam, yatsı ve sabah gibi gecenin karardığı vakitlerde kılınan farz namazlarda açıktan okunur. Yunus, el-Hasen ve Ebi Bekre kanalıyla gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.) şöyle buyurmuştur: "*Güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Bu ikisi birinin ölümü sebebiyle tutulmaz. Eğer güneş ve ay tutulursa, hemen namaz kılınız ve içinde bulunduğunuz bu durum ortadan kalkıncaya kadar duâ ediniz*"¹³¹. Ümmetin kabul ve saygıyla telakki ettiği muteber hadis kitaplarından herhangi birini gözden geçirmen durumunda, ay ve güneş tutulması namazının Müslümanlarca yerine getirilmesi gereken sünnet-i müekkede olduğuna ilişkin bir bölümle karşılaşsın.

Hz. Peygamber (s.a.s.) bu iki tabiat olayının veya bunlardan birinin meydana gelmesi durumunda namaz kılmayı sünnet kılmakla yetinmemiş, üstelik köle azad etmeyi (itâka) de emretmiştir. Fatıma, Esmâ'nın şöyle dediğini nakletmektedir: "Peygamber (s.a.s.) güneş tutulmasında köle azâd

¹²⁸ Buhâri, Kûsûf 14.

¹²⁹ Buhâri, Kûsûf 7. (çev.)

¹³⁰ Buhâri, Kûsûf 19.

¹³¹ Buhâri, Kûsûf 17.

etmeyi emretti”¹³². Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.) sadaka vermeyi de emretmekteydi. Esmâ binti Ebî Bekir'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.s.) güneş tutulduğunda sadaka vermeyi emretmiştir¹³³. ‘Itâka, erkek veya kadın bir köleyi hür/serbest bırakmak demektir ve bu Allah’a yakın olmaya bir vesiledir. Nitekim İslam’da sadaka vermek, sadakayı verenden ve ailesinden belâ ve musibetleri savmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) şiddetli bir rüzgârın esmesi durumunda Muavizeteyn sûrelerini daha çok okur veya kıldığı namazda bunları okurdu. Ukbe b. Âmir’in şöyle dediğini rivayet edilmiştir: “Rasûlullâh (s.a.s.) ile birlikte Cuhfe ve Ebvâ arasında yürürken, rüzgâr ve zifiri bir karanlık bizi kuşatıverdi. Rasûlullah (s.a.s.) hemen muavizeteyn (Felâk ve Nass) sûrelerini okuyarak Allah’a sığınmaya başladı. Sonra bana şöyle buyurdu: “Ey Ukbe! Bu iki sûre ile Allâh’a sığın. Zira hiçbir sığınan bunların benzeri ile Allâh’a sığınmamıştır”. Ben Rasûlullah’ın bu iki sureyle bize namazda imamlık yaptığını işittim.”¹³⁴.

Muhtemelen okuyucu da bilir ki, Âd kavmi (peygamberleri Hûd) uğultulu ve kasıp kavuran bir fırtına ile helâk olmuşlardır. “Âd kavmine gelince; onlar da uğultulu ve kasıp kavuran şiddetli bir rüzgâr ile helâk edildiler”¹³⁵. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi burada onların haber ve kıssalarının İslam’dan önce Arap yarımadasının her yerinde bilindiğini ve tedavül ettiğini tekrar hatırlatabiliriz.

Güneşin batımından yatsının karanlığının gidinceye kadar olan zaman iyi ve hoş görülmeyen vakitlerdendir. Câbir’den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Güneş batınca yatsının koyu karanlığı çökünceye kadar hayvanlarınızı (dışarı) salmayın. Çünkü şeytanlar güneş batınca, yatsının karanlığı gidinceye kadar (ortalıkta) fesat çıkarırlar.”¹³⁶ Bir başka hadiste Ebû Zer’den şöyle rivayet edilmiştir: “Ben merkebe binmiş bulunan Resulullah (s.a.v)’in terkinde idim. Güneş batıyordu. (Bana); “Bu

¹³² Buhârî, Kûsûf 11; Ebû Davud, İstiskâ 8.

¹³³ Yazar tarafından güneş tutulduğunda Hz. Peygamber’in sadaka vermeyi emrettiğine ilişkin kaynak gösterdiği Darimî’nin Sünen’in de sadaka değil, köle azad etme emredilmektedir. Bkz. Darimî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdîrrahman, *Müsnedü’l-Dârimî el-ma’rûf bi-Süneni’l-Dârimî*, thk. H. Selim Esed ed-Dârânî, Dâru’l-muğni, es-Suûdiyye, 1412/2000, II, 959. Ancak Ebû Davud’un rivayetinde sadaka verilmesi emredilmektedir. Bkz. Ebû Davud, İstiskâ 7.

¹³⁴ Ebu Davud, Salât 354

¹³⁵ el-Hâkka, 69/6

¹³⁶ Ebu Davud, Cihad 81. Fevaşi, her tarafa dağılıp yayılan şeylere denir. Faşiye kelimesinin çoğuludur ve bununla mâşiye, yani hayvanlar kastedilir. Gecenin karanlığının başladığı ilk vakitlere ise fahme denir. Kömüre benzemesi sebebiyle bu vakte fahme denilmiştir.

(güneş) nereye batıyor biliyor musun?” dedi. Ben: - Allah ve Resulü daha iyi bilir, dedim. “Kuşkusuz o kızgın bir pınara batıyor” buyurdu¹³⁷.

Netice olarak saygın ve muteber temel hadis/sünnet kaynaklarının tespiti- ne göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) belirttiğimiz tabiat olaylarına karşı, içinde yetişip büyüdüğü ve yaşadığı toplum ve çevreyle uygunluk arzeden bir yol ve yöntemle muâmelede bulunmuştur. Bu hususu teyid eden durumlardan biri de, İslâm dininin verilerinin- öyle ki duyarlılığının yüksek olduğu alan- larda/ibadetlerde bile- ortaya çıktığı çevre ve meydana geldiği toplumdan etkilenen tarihî veriler olmasıdır. Aynı şekilde bunlar, kendilerine yönelti- len muhataplarının algılarıyla, herhangi bir eksiklik veya fazlalık olmaksı- zın tamamen uyum içindedir.

Fakat burada biz, halihazırda İslâmî sahada araştırmada bulunanların ekseriyetinin fark edemedikleri ve göremedikleri bu realiteyi niçin vur- guluyoruz? Bunu başta nassların lafızlarına aşırı bağlı kalan ve onlarla za- man ve mekândan soyutlanmış bir şekilde hareket eden nassçılar/lafızcılar olmak üzere söz konusu araştırmacıların yöntemlerinin hatalı olduğunu açıklamak için yapıyoruz. Nitekim nassları varit oldukları bağlamlarından soyutlamakta ısrar eden bu yöntemleri, günümüzde Müslümanları zorluk ve sıkıntılarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu da onların ya nassların bağ- lamlarını bilmemeleri veya göz ardı etmeleri ya da hem ilmin hem de ak- lın reddettiği bâtil bir te'ville yorumlamaları veyahutta fıkıh kitaplarında “hile-i şer'iyye” diye isimlendirilen hususlara sığınmaları sebebiyledir. So- nuçta nasslara ilişkin olarak tarihsel teorinin benimsenmesi, onlara gerekli esnekliği kazandırırken, bütün bu yaklaşımlar “kutsal metinlere” olabildi- ğince haksızlık etmiş olur. Nassların gerekli elastikiyete kavuşturulması da, onların barındırdığı ilke ve değerlerin dikkate alınmasıyla gerçekleşir ki, nihayetinde asıl olan lafızlar değil mana ve maksatlardır.

¹³⁷ Ebû Davûd, Hurûf 34.